

zatorsku kaznu osuđeno između 30 000 i 40 000 osoba. No zbog učestale rigoroznosti došlo je do otpora i seljačkih buna. Najveći broj incidenata zabilježen je u Vojvodini, o čemu svjedoče primjeri i pojedinačne sudbine prikazani u katalogu.

Posljednje poglavlje obrađuje izbore, kult ličnosti, ideologiju i propagandu. Izbori održani 11. studenoga 1945. bili su samo zadnje eliminiranje preostale političke oporbe. (Ne)demokratski izbori dodatno su osigurani brojnim mitinzima, gašenjem oporbenoga tiska i raznolikom predizbornom propagandom (plakati, karikature). U održavanju sustava, uz pomoć jake demagoško-ideološke propagande, jednako je bio važan i kult vođe, o čemu svjedoče brojne fotografije i karikature Josipa Broza Tita – ratnoga pobjednika, vrhovnoga vođe, pobjednika nad Staljinom, čovjeka iz naroda. U tom je smislu prikazana i institucija “Titovih pionira” i “Titove štafete”. Popuštanjem represije, ideološka propaganda (“društveno samoupravljanje”) postajala je najvažniji element u održavanju sistema. Kao primjer je u katalogu posebno istaknut slučaj rudara Alije Sirotanovića. Autor nije preskočio ni industrijalizaciju i urbanizaciju kao važne ciljeve jugoslavenskih komunista. Te su se ideje provodile kroz “petoljetke”. Propagandom se poseban naglasak stavljao i na omladinske radne akcije, a oni koji u njima nisu sudjelovali označavani su kao “loša društvena pojava”. Stroga kontrola Partije ogledala se u cenzuri i autocenzuri umjetničkoga stvaralaštva i duhovne sfere života. Ponajviše su se nadgledali film i novinstvo. No, unatoč tomu bilo je onih koji su se usudili govoriti drugačije – kao primjer je prikazan književnik Branko Ćopić. Na kraju je izbor dokumentarnih i igranih filmova koji tematiziraju represiju komunističkoga režima u Jugoslaviji (*Balkanski špijun, Tito i ja, Goli otok* i dr.).

Obračun – bespoštedan i sveobuhvatan – vodio se pod geslom “tko nije s nama taj je protiv nas”. U katalogu su jasno i iscrpno prikazani svi elementi poslijeratne represije na jugoslavenskom prostoru (poglavito u Srbiji). Katalog je grafički odlično opremljen i obiluje brojnim zanimljivim ilustracijama (fotografije, zemljopisne karte, dokumenti). Kao takav odlično prati i dopunjuje izložbu koja, nakon gotovo 70 godina, prvi put progovara o “drugoj strani pobjede”. Izložba je popraćena i zanimljivim predavanjima na kojima su gostovali predavači iz drugih zemalja (Slovenija, Hrvatska, Mađarska, Poljska i dr.), projekcijama filmova i tribinama, zbog kojih je zasigurno zanimljivija širemu krugu javnosti. Iz svega rečenog jasno je da se golemi uloženi trud velikog broja suradnika uistinu višestruko isplatio.

MARTINA GRAHEK RAVANČIĆ

Árpád HORNYÁK, *Találkozások – ütközések. Fejezetek a 20. századi magyar-szerb kapcsolatok történetéből (Susreti – sukobi. Poglavlja iz povijesti mađarsko-srpskih odnosa u 20. stoljeću)*, Bocz Nyomdaipari Kft., Pécs, 2010., 191 str.

Tijekom gotovo cijelog “kratkog” XX. stoljeća Mađarska i dvije jugoslavenske države s kojima je graničila na jugu bile su važni susjedi s dugom zajedničkom granicom i intenzivnim odnosima koji su češće bili narušeni i zategnuti negoli prijateljski i srdačni. Postojeće historiografske spoznaje o tim odnosima nisu ni izdaleka dostatne i tek su rijetke sastavnice zajedničke povijesti u dotičnom razdoblju (1918. – 1941., 1945. – 1991.) zadovoljavajuće obrađene. Iz više razloga, pri čemu najmanje važna nije ni jezična barijera, tek se rijetki mađarski povjesničari i povjesničari s tla zemalja bivše Jugoslavije ozbiljno i sustavno bave tom temom. Jedan od njih je Árpád Hornyák, profesor na Odsjeku za povijest Sveučilišta

u Pečuhu. Hornyák u središte svojega znanstvenog interesa postavlja mađarsko-jugoslavenske političke odnose, s posebnom pozornošću usmjerenom prema mađarsko-srpskim odnosima. Budući da je Beograd bio središte obiju jugoslavenskih država i izrazita glavna arhivskoga gradiva vezanoga uz vanjskopolitičku povijest dviju Jugoslavija pohranjena je u Beogradu, takva Hornyákova profesionalna usmjerenost nije nimalo neočekivana.

Osim u Mađarskoj, Hornyák rezultate svojih istraživanja objavljuje i na drugim jezicima u drugim zemljama, a jedan je rad objavio i na stranicama ovoga časopisa ("Jugoslavenski teritorijalni zahtjevi prema Mađarskoj i susjednim zemljama i planovi za njihovu primjenu nakon Drugog svjetskog rata", *Časopis za suvremenu povijest*, 42/2010., br. 1, 23.-54.). Nakon prve knjige, objavljene 2004. (*Magyar-jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918-1927.*, Novi Sad, 2004.; engleski prijevod: *Hungarian-Yugoslav Relations, 1918-1927.*, Boulder, Colorado, 2013.), godine 2010. u Pečuhu mu je objelodanjena i druga samostalna knjiga pod naslovom *Találkozások – ütközések. Fejezetek a 20. századi magyar-szerb kapcsolatok történetéből (Susreti – sukobi. Poglavlja iz povijesti mađarsko-srpskih odnosa u 20. stoljeću)*. Nakladnik knjige privatni je izdavač Bocz Nyomdaipari Kft., a objavu su potpomogli i Mađarska akademija znanosti, Institut za povijest Sveučilišta u Pečuhu te Hrvatska samouprava grada Pečuha. Budući da dosad, koliko mi je poznato, u Hrvatskoj nije zabilježen ni jedan osvrt na knjigu, držim da ju je vrijedno makar i s povećim zakašnjenjem predstaviti hrvatskoj stručnoj javnosti.

Unutar korica knjige sabrano je 11 radova objavljenih između 2005. i 2009., a zajedničko im je, pored ostaloga, da su svi izrađeni u okviru istraživačkih stipendija. Osim rada na samom početku knjige, koji je prvotno objavljen kao predgovor knjizi *Pécs szerb megbszállása egy szerb újságíró szemével. Milan Glibonjski visszaemlékezései (Srpska okupacija Pečuha očima jednoga srpskog novinara. Sjećanja Milana Glibonjskog)*, svi ostali radovi u prvotisku su objavljeni kao prilozi u časopisima i zbornicima radova.

Glavnina radova odnosi se na ukupne mađarsko-jugoslavenske odnose, a manjina (tri posljednje objavljena) izričito obrađuje srpsku prošlost, pa možemo reći da ne bi bilo pogrešno da u naslovu knjige stoji mađarsko-jugoslavenski (srpski), a ne mađarsko-srpski odnosi. Kako i sam autor kaže u predgovoru, objavljeni radovi mogu se razdijeliti u tri dobro razgraničene tematske cjeline. U prvu skupinu spadaju oni koji nastoje rasvijetliti neke dosad manje poznate pojedinosti mađarsko-jugoslavenskih/srpskih veza. Drugu skupinu radova čine tekstovi koji tematiziraju "sliku drugoga" u mađarsko-jugoslavenskim (srpskim) odnosima, a treća se skupina sastoji od radova koji se bave srpskom/južnoslavenskom vanjskom politikom.

Knjigu otvara rad "Bácska-baranyai térség az I. világháború után – a szerb megszállás" ("Prostor Bačke i Baranje nakon Prvoga svjetskog rata – srpska okupacija", str. 7. – 21.), u kojem autor razmatra trogodišnju (1918. – 1921.) srpsku okupaciju prostora Baranje. Na temelju etničkoga načela jugoslavenska strana zapravo nije imala realnih izgleda dobiti sporne prostore na mirovnoj konferenciji, te su sva nastojanja i argumentacije – uključujući karakteristične tvrdnje prema kojima su "nesvjesne šokačke mase" u tom dijelu Baranje započele "srpski osjećati i srpski djelovati" – ostali bez ikakva učinka.

Drugi rad nosi naslov "Adalékok a magyar jóvátétel rendezésének és az 1924. évi népszövetségi kölcsön megszerzésének jugoszláv és angol vonatkozásaihoz" ("Prilozi jugoslavenskim i engleskim vezama s uređenjem mađarske ratne odštete i dobivanjem zajma Lige naroda iz 1924. godine", str. 22. – 39.). Kao država odgovorna za izbijanje rata, Trianonskim mirovnim ugovorom Mađarska nije samo izgubila dvije trećine dotadašnjega državnog

teritorija nego obvezana i na plaćanje prouzročenih ratnih šteta. Najbolja mogućnost za izbjegavanje plaćanja ratne odštete, između ostaloga i prema Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca / Kraljevini Jugoslaviji, bila je dokazivanje da mađarsko gospodarstvo ne može izdržati teret odštete. Mađarska je diplomacija poduzela korake u tom smjeru, u prvom redu u Velikoj Britaniji i Italiji, no s malo uspjeha. Autor tu problematiku prikazuje u prvom redu na temelju objavljenoga britanskoga diplomatskog materijala, ali i neobjavljenog gradiva iz Mađarskoga državnog arhiva i Arhiva Jugoslavije.

U trećem radu, naslovljenom “A magyar kisebbségi kérdés a magyar kormány délszláv politikájában a harmincas években” (“Mađarsko manjinsko pitanje u jugoslavenskoj politici mađarske vlade tridesetih godina”, str. 40. – 60.), obrađuje se jedan od najvažnijih problema mađarsko-jugoslavenskih odnosa te dug i složen put do njegova rješenja. Iznimno važan utjecaj ostvarivala je pritom i nacistička Njemačka, kojoj je bilo stalo do normalizacije mađarsko-jugoslavenskih odnosa, a diplomatski su naponi naposljetku bili okrunjeni Bledskim sporazumom (23. kolovoza 1938. godine).

Četvrti rad nosi naslov “A kettősbirtokosság intézménye a magyar-jugoszláv határon a két világháború között” (“Ustanova dvovlasništva na mađarsko-jugoslavenskoj granici između dva svjetska rata”, str. 61. – 73). Granične crte povučene graničnim odredbama Triavonskoga ugovora u mnogo su slučajeva razdijelile pojedine općine, pa čak i manje posjede i salaše. Vlasnike posjeda odijeljenih granicom od vlasničkih mjesta stanovanja zvalo se između dva svjetska rata dvovlasnicima. Ukupno 2690 mađarskih posjednika bili su vlasnici zemljišta u Jugoslaviji (26 086 katastarskih jutara), a 7122 jugoslavenska državljana raspolagala su s 14 506 katastarskih jutara u Mađarskoj. Na otklanjanju toga problema započelo se raditi na prijedlog i uz pritisak velesila, a spor je razriješen sporazumom iz 1934. godine.

Peti rad, “Szántó Gábor és a jugoszláviai magyar hűségmozgalom” (“Gábor Szántó i pokret lojalnosti jugoslavenskih Mađara”, str. 74. – 86.), bavi se prošlošću mađarske manjine u prvoj jugoslavenskoj državi, konkretno rekonstruira se zanimljiv životni put Gábora Szántóa (Gavro Santo) (Budimpešta, 1882. – Beograd, 1957.). Szántó je bio Mađar židovskoga podrijetla, ugledni subotički liječnik, a u historiografiji je, do Hornyákova rada, bio slabo primjetan. Značajnu političku ulogu Szántó je zaigrao u drugoj polovini 1930-ih, kada su beogradski vladajući krugovi nastojali stvoriti širu društvenu osnovu svoje vlasti. U tom su smislu osobito važnim držali uključivanje manjina u režimske redove, pa makar bila riječ o manjim skupinama ili pojedincima preko kojih bi mogli domaćoj političkoj oporbi, ali posebno inozemnom javnom mišljenju, pokazati da režim počiva na širokom temelju. Među “radikalnim Mađarima” osobito je važnu ulogu imao Szántó, no on nikada nije uspio ostvariti veću potporu među širim slojevima vođovodanskih Mađara.

Šesti rad nosi naslov “Jugoszláv külpolitikai gondolkodás magyarságképe 1918–1945” (“Slika Mađara u pogledima jugoslavenske vanjske politike 1918. – 1945.”, str. 87. – 101.) i u njemu autor analizira jugoslavenske političke, društvene i kulturne poglede na Mađarsku i Mađare, prije svega koristeći objavljene i neobjavljene izvore te dva važna časopisa, beogradski *Srpski književni glasnik* i zagrebačku *Novu Evropu*. Slika Mađarske i Mađara u prvom je redu ovisila o razvoju međusobnih političkih odnosa, koji su dominantno utjecali na stvaranje javnoga mišljenja i na drugim područjima.

“Slikom drugoga” bavi se i sedmi po redu rad objavljen u ovoj knjizi, “A szerb történelemkönyvek magyarságképe a 20. század második felében” (“Slika Mađara u srpskim udžbenicima iz povijesti u drugoj polovici 20. stoljeća”, str. 102. – 115.). U njemu je autor

analizirao srpske srednjoškolske udžbenike nakon Drugoga svjetskog rata, tj. od 1950-ih pa do suvremenih udžbenika. Posrijedi su zapravo tri izdanja udžbenika: prva serija objavljena je 1950-ih te je tijekom 1960-ih djelomično prerađena, druga je objavljena 1990-ih i početkom ovoga stoljeća zamijenjena trećom serijom. U zaključku rada autor ocjenjuje da je srbijanskim srednjoškolcima posredovana u osnovi pozitivna slika o Mađarskoj i Mađarima, osobito kad je riječ o novijim udžbenicima.

Osmi je rad “Az Ostrák-Magyar Monarchia történeti képe az ezredforduló szerb történetírásában” (“Povijesna slika Austro-Ugarske Monarhije u srpskoj historiografiji na prijelazu tisućljeća”, str. 116. – 121.). Na temelju izbora najvažnijih radova autor donosi pregled pisanja suvremene srpske historiografije o Austro-Ugarskoj Monarhiji. Ustvrdi-uje da je Monarhija u srpskoj historiografiji bila razmjerno slabo zastupljena, odnosno kao jedna od sporednih tema. Ipak, slika Monarhije kod srpskih povjesničara može se razmatrati sa tri aspekta. Prvi je Monarhija kao zapreka ostvarenju vanjskopolitičkih ciljeva Srbije, pri čemu je Budimpešta mnogo manje važna od Beča. Ta je tema osobito popularna među srpskim povjesničarima, među kojima autor izdvaja Mihajla Vojvodića, Andriju Radenića i Milorada Ekmečića. Drugi je aspekt položaj Srba na području današnje Vojvodine (autor izdvaja radove Čedomira Popova, Dejana Mikavice i Pála Tibora) te Monarhije kao kulturalno i intelektualno privlačnog središta (autor se u tom pogledu osvrće na radove Dejana Medakovića, Branka Bešlina i Ljubinke Trgovčević).

U radu naslovljenom “Szerbia külpolitikája a százfordulón az első Balkán háborúig” (“Vanjska politika Srbije na prijelazu stoljeća do Prvoga balkanskog rata”, str. 122. – 140.) autor daje pregled vanjskopolitičkih uspjeha i neuspjeha Srbije do Prvoga balkanskoga rata, polazeći od *Načertanija* Ilije Garašanina (1844., u dva navrata objavljeno i na mađarskom jeziku) kao do danas najpoznatije, najdetaljnije te istodobno najkontroverznije srpske vanjskopolitičke doktrine. Deseti rad, “A Balkán összefogás gondolatának történeti fejlődése a 20. század első felében” (“Povijesni razvoj ideje o balkanskom savezu u prvoj polovici 20. stoljeća”, str. 141. – 161.), razmatra nastojanja oko zbližavanja balkanskih država od sredine XIX. do sredine XX. stoljeća. Ukratko su predstavljena prva tri razdoblja takvih zbližavanja (1860-e, razmeđe XIX. i XX. stoljeća te 1930-e), a posebna je pozornost posvećena pokušaju stvaranja balkanske federacije 1944. – 1948. godine. Autor naglašava da je u prva tri slučaja bila riječ o povezivanjima vojnoga i(li) gospodarskoga značenja, a tek je pokušaj iz sredine XX. stoljeća bio usmjeren k stvaranju državno-političkoga saveza. Posljednji rad objavljen u knjizi nosi naslov “Délszláv rendezési tervek és területi követelések a második világháborúban és a párizsi békekonferencián” (“Jugoslavenski planovi o uređenju i teritorijalni zahtjevi u Drugome svjetskom ratu i na Pariškoj mirovnoj konferenciji”, str. 162. – 190.). U središnjem dijelu rada autor razmatra poslijeratne mirovne planove i teritorijalne zahtjeve jugoslavenskih komunističkih vlasti, a osobito planove i zahtjeve usmjerene prema Mađarskoj. U manjoj mjeri razmatra i poglede kraljevske vlade u izbjeglištvu te četničkoga pokreta predvođenog Dražom Mihailovićem.

I kratak osvrt na sadržaj knjige *Találkozások – ütközések. Fejezetek a 20. századi magyar-szerb kapcsolatok történetéből* dovoljan je da se razabere da je riječ o važnom doprinosu boljemu poznavanju hrvatsko/srpsko/jugoslavensko-mađarskih odnosa. Radovi Árpáda Hornyáka, objedinjeni unutar ove knjige, rasvjetljuju brojne slabo poznate točke zajedničkih odnosa, otvaraju novu problematiku i postavljaju nova pitanja, te su tako osnova i poticaj daljnjim istraživanjima.

BRANKO OSTAJMER